

NEVALSTYBINIŲ ORGANIZACIJŲ IR VALSTYBĖS TEISĖ

Doktorantas Remigijus Šimašius

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 97
Elektroninis paštas remigijus@lrinka.lt

Pateikta 2001 m. spalio 22 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 28 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros vedėjas profesorius habil. dr. Alfonsas Vaišvila ir šios katedros docentas dr. Vytautas Šlapkauskas

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojamas nevalstybinių organizacijų teisės pobūdis, jos santykis su valstybės pozityviaja teise ir nevalstybinių organizacijų teisės poveikis įstatymų leidybai. Straipsnyje remiamasi stebėjimo bei loginės analizės metodais. Atskirai nagrinėjami nevalstybinių organizacijų teisės ir valstybės kuriamos teisės santykio variantai: taisyklių pasikartojimas bei jų konfliktas. Taip pat nagrinėjami būdai, kuriais nevalstybinių organizacijų teisė veikia įstatymų leidybą: taisyklių perėmimas, tiesioginis nukreipimas į nevalstybinių organizacijų teisę, netiesioginis nukreipimas (atsiribojant nuo problemų sprendimo įstatymų leidybos būdu), bei siekis pakeisti arba sustiprinti nevalstybinių organizacijų taisykles. Daromos išvados, kad įstatymų leidyba ir nevalstybinių organizacijų teisė papildo viena kitą ir konkuruoja tarpusavyje. Valstybės kuriama teisė turėtų to neignoruoti ir nesistengti nei išgyvendinti kitų organizacijų teisę, nei visas šias teises absorbuoti įstatymų leidyba.

Pratarmė

Lietuvoje jau tapo įprasta konstatuoti įstatymų, jų įgyvendinimo ir kūrimo problemas, kurių iš tikro yra apstu. Nepaisant to, tarp įstatymo leidėjų, atskirų socialinės veiklos sričių ekspertų ir neretai teisininkų vis dar labiausiai paplitusi nuostata yra ta, kad „įstatymų leidyba yra greita, racionali ir ilgalaikė priemonė nuo visų rūšių blogybių ir nepatogumų“ [1, p. 5]. Kita vertus, ieškant atsakymų į teorinius ir praktinius klausimus vis dažniau prisimenamos istoriškai egzistavusios, vis dar egzistuojančios arba teoriškai galimos etatistinės–pozityvistinės teisės ir teisės sampratos alternatyvos. Šiame straipsnyje nagrinėjama viena iš pozityviosios valstybės teisės alternatyvų – nevalstybinių organizacijų teisė. Straipsnio tikslas – išanalizuoti, koks jos pobūdis, ar ją apskritai galima laikyti teise, koks jos santykis su valstybės teise, kaip ji veikia įstatymų leidybą. Straipsnis pagrįstas taikytais stebėjimo bei loginės analizės metodais.

Nuo Antikos laikų teisės ir moralės, pozityviosios ir prigimtinės teisės problema yra viena iš svarbiausių socialinių mokslų problemų. Naujausiais laikais su sociologinės jurisprudencijos šaka susiję mokslininkai H. Maine, E. Erlichas, F. Hayekas ir kiti atkreipė dėmesį į visuomenėje spontaniškai besiklostančias taisykles, jų raidą, reikšmę, santykį su pozityviaja teise. Vakarų teisės tradicijai būdingą teisinį pliuralizmą (keleto teisinių sistemų koegzistavimą vienoje visuomenėje) istoriniu aspektu nuosekliai aprašė H. Bermanas. Valstybės institucijų kuriamos teisės, ypač įstatymų, kritinė analizė ir alternatyvų jai paieška būdinga daugeliui liberalios pakraipos teoretikų, iš kurių paminėtini šie šiuolaikiniai autoriai: B. Leoni, R. Posneris, F. Hayekas, B. Bensonas, R. Epsteinai ir D. Friedmanas. Tačiau straipsnyje aptariama valstybės kuriamos teisės ir nevalstybinių organizacijų kuriamos teisės sąveika teisės teorijoje ir kituose socialiniuose moksluose tiesiogiai nėra plačiai nagrinėta. Į ją daugiau dėmesio atkreipia šiuolaikinės teisės ir ekonomikos mokyklos, teisei analizuoti pasitelkiančios

ekonomikos metodus, atstovai D. Friedmanas ir B. Caplanas. Straipsnyje pateiktos analizės naujumas pasireiškia tuo, jog parodoma nevalstybinių organizacijų kuriamų taisyklių vieta socialinių normų sistemoje bei jų sąryšio su pozityviaja valstybės teise formos. Pateikiami tokio sąryšio pavyzdžiai iš aktualios teisinės praktikos Lietuvoje.

Nevalstybinių organizacijų kuriamos taisyklės kaip teisė

Vienas iš problemiškesnių aspektų aptariant skirtingose socialinėse institucijose – valstybėje ir nevalstybiniuose dariniuose – besiformuojančias taisykles yra šių taisyklių teorinė samprata. Nors straipsnis nėra tam skirtas ir negali atsakyti į su teisės samprata susijusius klausimus, būtina paaiškinti, kodėl ir kokios taisyklės laikomos teise. Požiūris, kad teisė yra valstybės prievarta paremti įsakymai, kuris taip būdingas Lietuvoje, nėra vienintelis – jam teisės teorija pateikia daug alternatyvų, kurias santykinai galima suskirstyti į dvi grupes. Vienai jų būdinga teisės kaip metafizinės duotybės samprata. Šiai grupei priskirtinos teorijos remiasi žmogiškąja prigimtimi, gamtos tvarka ar dieviškąja valia (tai – akseologinė jurisprudencijos kryptis). Antrosios grupės teorijos remiasi spontaniškai besiklostančiais žmonių santykiais visuomenėje ir teise paprastai laiko tas taisykles, kurių faktiškai laikomasi ir kurias žmonės laiko teisingomis (sociologinė jurisprudencija).

Remiantis vyraujančiu etatistiniu požiūriu tokios taisyklės, kurios veikia visuomenėje, tačiau kyla ne iš valstybės valios ir nėra valstybės sukurtos ar sankcionuotos, paprastai laikomos ne teise, o „kitomis socialinėmis normomis“, griežtai subordinuotomis teisei, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai kyla iš valstybės. Dažniausiai net ne etatistinėse teorijose teisei priskiriamas būtinas atributas – priklausomybė nuo valstybės (per teisės užtikrinimą, teisės kūrimą ar kitus valstybės įtakos teisei būdus). Visas kitas visuomenėje egzistuojančias taisykles vengiama vadinti teise, o net jei jos ir vadinamos teisės normomis, tai tik todėl, kad yra glaudžiai susijusios su valstybės kuriama teise [2, p. 225]. Nevalstybinių organizacijų kuriamos taisyklės taip pat paprastai nelaikomos teise, jei jų nesankcionavo valstybė. Prieš pradėdant nagrinėti problemą būtina trumpai aptarti, kodėl nevalstybinių organizacijų taisyklės tikslinga laikyti teisinėmis nepriklausomai nuo valstybės sankcionavimo. Teisės ir kitų socialinių normų skirtumą bandoma apibrėžti įvairiai, tačiau sprendžiant šią problemą dar nepriartėta prie visuotinio sutarimo.

Visų pirma terminas *teisė* mokslinėje terminijoje jau seniai vartojamas ne tik valstybės prievarta paremtoms, bet ir kitoms, pavyzdžiui, prigimtiniams, taisyklėms apibrėžti. Antra, normų, užtikrinančių socialinę tvarką, pažeidimas praktikoje taip pat įvardijamas kaip neteisėtas veiksmas, nesvarbu, ar tai yra Baudžiamajame kodekse numatytas nusikaltimas (neteisėta veika), ar įmonės valdymo institucijos kompetenciją peržengiantis sprendimas (neteisėtas sprendimas), ar sporto taisyklių pažeidimas (neteisėtas veiksmas). Trečia, dar svarbesnė priežastis yra ta, kad žmogui visuomet būdingi habitualizacijos ir institucionalizacijos procesai, kurie nulemia, kad tam tikri žmogaus veiklos aspektai priskiriami socialinei kontrolei [3, p. 74–77]. Tai reiškia, kad taisyklės visuomenėje visuomet neišvengiamai atsiranda ir tai kyla iš žmogaus prigimties, nors koks bus tų taisyklių pobūdis, iš anksto numatyti negalima. Netgi tokiu atveju, jei nebūtų valstybės instituto, egzistuočių socialinė tvarka, palaikoma privalomomis taisyklėmis. Tai patvirtina ir empirinis faktas, jog taisyklės egzistuoja visuomet [8, p. 113–115], tuo tarpu institucijos, kurios laikomos valstybe istoriniame kontekste, nebūtinai būtų laikomos valstybe šių dienų prasme [5, p. 2–3]. Taigi valstybės sąsaja su teise yra empirinis faktas, negalintis parodyti, jog ši sąsaja yra teoriškai būtina. Ketvirta, Sociologinės jurisprudencijos kryptis pripažįsta, jog teisę formuoja tiek valstybė, tiek faktiniai žmonių santykiai, o šiuolaikinė demokratinių valstybių teisinė sistema, nukreipta į pilietinę teisės sampratą ir teisinę valstybę, teisės ir valstybės santykį sprendžia teisės naudai [4, p. 123].

Taigi teise šiame straipsnyje laikomos ne tik tos taisyklės, kurios sukurtos ar sankcionuotos valstybės arba palaikomos valstybės prievarta, bet ir taisyklės, tiesiogiai nesusijusios su valstybe, tačiau privalomos, kuriomis vadovaujasi visuomenės narių pripažįstama ginčus sprendžianti institucija. Suprantama, kad tokiu atveju nėra aiškios ribos tarp teisės ir moralės

bei kitų socialinių normų, tačiau reikia pasakyti, kad ši riba nėra ir negali būti visiškai tiksli. Absoliutų tikslumą bandęs pasiekti etatistinis pozityvizmas, kaip rodo jau minėti argumentai ir toliau nagrinėjami praktiniai pavyzdžiai, pats paskendo praktiniuose prieštaravimuose.

Nevalstybinės organizacijos sąvoka literatūroje taip pat nėra vienareikšmė, tačiau šiame straipsnyje ji vartojama plačiaja prasme: nevalstybine organizacija laikoma kiekviena bent kiek formalizuota visuomenės organizacija (ne pelno organizacija, įmonė, šeima, religinė, teritorinė ar kitokia formali bendruomenė), jei ji nėra valstybės organizacijos struktūros dalis. Formalumo kriterijus paprastai suprantamas kaip registravimasis valstybės institucijoje. Tačiau tai negali būti vienintelis kriterijus, nes vienaip registruojama įmonė, kitaip religinė bendrija, o kai kurios organizacijos yra apskritai neregistruojamos, pavyzdžiui, tarptautinės organizacijos ar organizacijos, kurios faktiškai įsisteigė ir veikia, tačiau dar negavo registravimo pažymėjimo, taip pat tokios organizacijos, kurios niekuomet negalės būti registruotos dėl to, jog yra laikomos neatitinkančiomis valstybės teisės reikalavimų. Taigi pagrindinis formalumo kriterijus yra organizacijos narių įsitikinimas, kad jie priklauso organizacijai kaip organizuotai ir, jų manymu, formaliai apibrėžtai struktūrai, siekiančiai bendrų tikslų ir turinčiai formalias institucijas su pripažįstama galia priimti privalomus sprendimus. Struktūros, kuriai netaikomas toks formalumas, atveju reiktų kalbėti tiesiog apie neformalią socialinę grupę. Valstybė pagal šį apibrėžimą, beje, taip pat turėtų būti ir yra laikoma viena iš organizacijos rūšių.

Nevalstybinių organizacijų teisės veikimo sfera paprastai yra apribota ir šios ribos sutampa su organizacijos veikimo ribomis. Tačiau taip pat vertėtų pabrėžti, kad kai kurių nevalstybinių organizacijų (pvz., bažnyčių, transnacionalinių korporacijų, tarptautinių ne pelno organizacijų) teisės veikimo sfera yra netgi platesnė už atskirų valstybių teisės veikimo sferą, kuri, be to, taip pat yra apribota valstybės sienomis. Nevalstybinių organizacijų teisė, kaip ir valstybės teisė, dažnai pretenduoja reguliuoti ne tik jų narių, bet ir kitų asmenų elgesį. Tos pretenzijos apribojamos dėl sąveikos su kitomis teisės arba kitų socialinių normų sistemomis [5, p. 21–22; 6, p. 27].

Neseniai Lietuvoje pradėtas vartoti *teisėkūros* terminas taip pat nėra vienareikšmis. Teisėkūra vadinamas tiek teisės normų kūrimas, tiek formos šioms normoms suteikimas (teisės aktų ir kitų teisės išraiškos formų kūrimas), leidžiantis perduoti taisykles. Šios dvi prasmės nėra tapačios, nes pirmąją prasme tai yra abstrakcijų kūrimas, antrąją – šių abstrakcijų išreiškimas materialinėmis priemonėmis. Be abejo, galima šias sampratas integruoti, laikant, kad teisėkūrą kaip procesą sudaro dvi esminės stadijos. Ji apima tiek normos kūrimą, tiek jos išreiškimą. Būtent šia prasme *teisėkūros* terminas bus vartojamas šiame straipsnyje.

Teisėkūros termino prasmė labai priklauso ir nuo to, kokią prasmę suteikiame teisės terminui. Teisę, kaip teigia etatistai, kuria tik valstybė, o teisėkūra bus neišvengiamai susijusi tik su valstybės institucijų veikla. Tačiau jei pripažįstame paprotinę ir nevalstybinių organizacijų teisę, *teisėkūros* sąvoka gerokai išsiplėčia. Siekiant bent iš dalies išvengti šios nereikalingos painiavos dažnai vartojama *įstatymų leidybos* sąvoka, susijusi tik su valstybės teisės kūrimo procesu (įstatymų leidyba – teisėkūra, kurios metu kuriama valstybės norminiuose aktuose išreikšta teisė).

Nevalstybinių organizacijų teisė, kitaip nei paprotinė teisė, kuriama instituciškai ir nėra savaime besiklostanti spontaniškai, tačiau, kita vertus, kitaip nei valstybės teisė, kuriama spontaniškai susikūrusių nevalstybinių organizacijų institucijose. Galima pastebėti, kad planingas taisyklių kūrimas nevalstybinės organizacijose dažnai vyksta panašiais principais kaip ir teisėkūra valstybės institucijose. Tiek įmonėse, tiek ne pelno organizacijose, tiek religinės bendruomenėse paprastai egzistuoja valdymo institucijos ir jų hierarchija, procedūros ir formalūs principai, kuriais vadovaujantis kuriamos taisyklės bei formalūs kriterijai, pagal kuriuos galima nustatyti, ar taisyklė jau turi privalomumo galią. Kita vertus, nevalstybinių organizacijų teisei būdingas didesnis spontaniškumas, palyginti su valstybės teise, nes nevalstybinių organizacijų teisėje labiau linkstama įtvirtinti jau susiklosčiusią, o ne racionaliai kurti naują tvarką. Tuo atveju, kai, pavyzdžiui, Katalikų Bažnyčia draudžia savižudybę, eutanaziją ar abortą, tai laikoma ne iš esmės naujos taisyklės sukūrimu, o žmogaus teisės į gyvybę detalizavimu [9]. Taigi nevalstybinių organizacijų kuriama teisė yra tarsi tarp dviejų tei-

sės išreiškimo kraštutinumų – valstybės kuriamos pozityviosios teisės ir spontaniškai besiklostančios paprotinės teisės.

Nevalstybinių organizacijų teisės ir valstybės teisės santykis

Nevalstybinių organizacijų teisė dažnai ignoruojama ir teisininkas profesionalas dažniausiai teigtų, jog jei ir egzistuoja ne valstybės kuriama teisė, tai ji visuomet užima tik antraeilį vaidmenį teisiniuose ginčiuose. Tačiau ar visuomet toks požiūris teisingas?

Iš pradžių verta atkreipti dėmesį į istorinį šių skirtingų teisės rūšių santykio aspektą. Nevalstybinių organizacijų vaidmuo ryškus Vakarų teisės tradicijos istorijoje. Viduramžiais, kuomet, pasak H. Bermano, klostėsi Vakarų teisės tradicija, bent jau pagrindinės nevalstybinės organizacijos nebuvo subordinuotos valstybės valdžiai. Normalu buvo tai, kad nevalstybinės organizacijos ir jų teisės sistemos ne tik sugyvena, bet ir konkuruoja tarpusavyje bei su valstybe, dubliuodamos pagrindinius valstybės elementus [5, p. 61, 64–65, 85–86]. Teisės istorija pateikia daug faktų apie teisinį pliuralizmą, kuris netgi laikomas vienu esminių Vakarų teisės tradicijos bruožų [6, p. 26–27].

Toliau nagrinėsime teorinius valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės santykio variantus. Pirmas galimas valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės santykio variantas – taisyklių **pasikartojimas** abiejose teisės sistemose. Tai labai dažnai sutinkamas, nors ne visuomet lengvai apčiuopiamas, sąryšio būdas. Normų, kurios yra universalios ir turi savo išraišką visose taisyklių sistemose, kiekybine prasme nėra labai daug. Ypač svarbu tai, kad jos turi ir esminę kokybinę reikšmę – tai svarbiausios, esminės visuomenės narių sugyvenimo taisyklės. Pavyzdžiui, draudimas žudyti ar vogti yra esminės taisyklės, įtvirtintos tiek valstybės teisėje, tiek bet kokioje korporacijoje, pradedant bažnyčia ir baigiant nelegaliomis plėšikų gaujomis (netgi jos draudžia žudyti ar apiplėšinėti gaujas, t. y. savo organizacijos, narius).

Antras valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės santykio variantas – valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės **konfliktas** – dažnai nenoriai pripažįstamas, o jei ir pripažįstamas, laikomas nevalstybinės organizacijos problema. Praktikoje yra įsigalėjęs principas, kad nevalstybinės organizacijos teisė yra besąlygiškai subordinuota valstybės teisei. Teisininko praktiko patarimas nustačius tokį konfliktą – būtinai jį pašalinti, pakeičiant nevalstybinės organizacijos teisę taip, kad ji atitiktų valstybės teisę. Retai atkreipiamas dėmesys į tai, kad tokie konfliktai gyvenime ne tik yra dažni, bet ir neretai sprendžiami ne valstybės teisės naudai. Pavyzdžiui, baudžiamasis įstatymas numato atsakomybę už žmogaus žalą, tačiau bokso varžybose tai daroma, kelių eismo taisyklės riboja maksimalų greitį, tuo tarpu automobilių varžybose skatinama jį viršyti, bažnytinė teisė nepripažįsta skyrybų, tuo tarpu valstybės teisė jas leidžia. Kaip elgtis, kokiomis taisyklėmis vadovautis konkrečioje situacijoje kilus konfliktui, pasufleruoja praktika ir tradicija. Policininkas paprastai net nesusimąsto, ar nevertėtų įsikišti į bokso varžybas, automobilių lenktynes arba reaguoti į atvejus, kuomet tėvai apriboja vaiko judėjimo laisvę, neišleisdami jo sergančio į kiemą, nors valstybės teisė formaliai pažeidžiama. Kita vertus, valstybės struktūros įsikiša į neformaliai, ne pagal organizacijos taisykles surengtas bokso „varžybas” ar transporto priemonių „lenktynes”.

Šie atvejai, kaip ir daugybė kitų panašių atvejų, yra skirtingų teisės sistemų susikirtimo išraiška. Jų vienareikšmis sprendimas valstybės teisės naudai neabejotinai suardytų tvarką visuomenėje ir neprisidėtų prie teisingumo siekio. Tai, kad keletu teisės sistemų koegzistavimas neprieštarauja teisingumo įgyvendinimui ir tvarkos palaikymui, netgi atvirkščiai – prisideda prie šių siekių įgyvendinimo, parodo ir H. Bermanas savo studijoje „Teisė ir revoliucija”.

Vertindamas teisės tradicijos raidą H. Bermanas teigia, kad teisinis pliuralizmas patyrė krizę. Su tuo nėra pagrindo nesutikti. Tačiau apibendrinant valstybės ir nevalstybinių organizacijų santykio teorinius būdus, kurie visi, kaip rodo pateikti pavyzdžiai, pasireiškia praktikoje, galima teigti, jog nevalstybinių organizacijų teisė visuomenėje vaidina vis dar labai svarbų vaidmenį. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad tiek nevalstybinių organizacijų teisė, tiek valstybės teisė plėtojasi taip, kad konfliktų būtų išvengta.

Galimas ir toks nevalstybinių organizacijų teisės ir valstybės teisės santykio variantas, kai šios teisės sistemos tiesioginio sąryšio neturi. Pavyzdžiui, taisyklės, nustatančios, kaip reikia žaisti krepšinį (kiek žaidėjų žaidžia, kada įmesti taškai yra įskaitomi, kada metamos baudos ir kitos), beveik nesusijusios su įstatymais ir poįstatyminiais aktais, taip ir likdamos aktualios tik pačiai korporacijai (federacijai ar lygai), ir atvirkščiai, kai kurios valstybės teisės normos, pavyzdžiui, pagrindinės kelių eismo taisyklės, taip pat gali visiškai neturėti tiesioginės sąveikos su nevalstybinių organizacijų teise. Tačiau, be jokios abejonės, visuomenėje egzistuoja daugybė įvairiausių, kartais sunkiai pastebimų sąryšių, todėl vargu ar būtų teisinga kiekvienu atveju absoliučiai teigti, jog nėra jokio sąryšio tarp kiekvienos valstybės teisės normos ir nevalstybinių organizacijų kuriamos teisės arba tarp bet kurios atskiros nevalstybinių organizacijų teisės normos ir valstybės teisės. Aptarti pasikartojimo bei konflikto atvejai iš dalies parodo, kad valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės sąryšio nerasime galbūt tik tuomet, kai ignoruosime netiesioginius sąryšio variantus bei iš pirmo žvilgsnio nepastebimus jo būdus.

Nevalstybinių organizacijų teisės poveikis įstatymų leidybai

Ankstesniame skyriuje aptarėme statinį valstybės teisės ir nevalstybinių organizacijų teisės santykį, toliau aptarsime vieną iš dinaminių šių skirtingų teisės rūšių aspektų – kaip nevalstybinių organizacijų teisė veikia valstybės teisės kūrimą. Neabejotina, kad valstybės teisė taip pat daro įtaką nevalstybinių organizacijų teisėkūrai, tačiau ši įtaka atskirai šiame straipsnyje nenagrinėjama.

Konstatavus, jog ne visuomet egzistuoja tiesioginis sąryšis tarp valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės, suprantama, kad ne visuomet turi pasireikšti tiesioginė nevalstybinių organizacijų teisės įtaka įstatymų leidybai. Valstybinė teisė kuriama nebūtinai atsižvelgiant į nevalstybinių organizacijų teisę, t. y. valstybės ir nevalstybinių organizacijų teisės kūrimas gali būti izoliuoti vienas nuo kito procesai ir nedaryti bent jau tiesioginės įtakos vienas kitam. Teisės teorijoje tokia valstybės teisės teisėkūra paprastai įvardijama kaip originalioji teisėkūra.

Tačiau neretai susiduriama su atvejais, kai pasireiškia akivaizdus nevalstybinių organizacijų teisės tiesioginis poveikis įstatymų leidybai – taisyklės, kurios buvo tik nevalstybinių organizacijų teisės dalis, tampa ir valstybės teisės dalimi (taisyklių pasikartojimas aptartas ankstesniame skyriuje). Paprastai tokie atvejai vadinami **sankcionavimu**.

Sankcionavimas gali būti skirtingų formų. Visų pirma valstybės teisė gali **perimti** iš nevalstybinių organizacijų teisės tam tikras normas ir naujai jas įtvirtinti. Pavyzdžiui, principų lygmeniu valstybė pripažįsta ir įtvirtina tas esmines vertybes, kurios yra išreikštos religinėse normose. Tai ypač akivaizdu, kai religijai tenka pagrindinės žmonių pasaulėžiūrą formuojančios institucijos vaidmuo. Kai kurių praktinių sprendimų lygmeniu valstybės teisė taip pat tiesiogiai seka nevalstybinių organizacijų teisę, pavyzdžiui, sekmadienių ir kitų religinių švenčių įtvirtinimą nedarbo dienomis¹.

Antras sankcionavimo būdas yra **nukreipimas**, kai valstybės teisė tiesiogiai nukreipia į nevalstybinės organizacijos teisę, t. y. valstybės teisė tiesiogiai nurodo, kad vienas ar kitas klausimas sprendžiamas pagal nevalstybinės organizacijos taisykles. Tokius nukreipimus dažnai galima aptikti įmonių ar nepelno organizacijų teisėje, nurodančioje, kad vieni ar kiti klausimai sprendžiami įstatų nustatyta tvarka. Akivaizdus tokio nukreipimo pavyzdys yra ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 4 dalies nuostata, jog „valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“ [7, p. 25]. Nukreipimas į nevalstybinių organizacijų teisę gali lemti savotiškas problemas, jei nevalstybinė teisė, į kurią yra nukreipiama, kiek nors neatitinka valstybės teisės (konfliktas aptartas ankstesniame skyriuje). Tai gali pailiustruoti tas pats bažnytinės santuokos pripažinimo pavyzdys. Ar gali bažnyčioje susituokę asmenys išsiskirti pagal civilinę teisę? Jei santuoka, registruota ir bažnyčioje, ir valstybės institucijoje,

¹ Gerokai dažniau valstybės teisė perima ne valstybinių organizacijų teisės normas, bet spontaniškai susiklosčiusias taisykles. F. Hayeko teigimu, toks perėmimas istoriškai netgi buvo įstatymų leidybos atsiradimo pagrindas ir vienintelis taikytas metodas [8, p. 134–136].

vėliau nutrūksta pagal vieną taisyklių sistemą, ar galima laikyti, kad asmuo jau nebėra susituokęs? Ar gali islamo tikėjimo išpažinėjai sudaryti santuoką pagal islamo kanonus, leidžiančius daugpatystę? Tai klausimai, į kuriuos Lietuvos teisinėje sistemoje dar nėra viena-reikšmių atsakymų.

Trečias sankcionavimo būdas yra sąmoningas **susilaikymas** nuo reguliavimo padedant valstybės teisei (susilaikymas nuo įstatymų leidybos). Motyvuojama tuo, jog klausimai jau yra sureguliuoti arba turi būti reguliuojami nevalstybinės organizacijos. Pavyzdžiui, Konstitucijos 43 straipsnis nustato, kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus [7, p. 26–27]. Susilaikymas nuo įstatymų leidybos nedaug skiriasi nuo aptarto nukreipimo. Esminis skirtumas yra tas, kad nukreipiant į nevalstybinių organizacijų teisę yra daroma tiesioginė nuoroda ir dėl tokio nukreipimo atitinkama nevalstybinės organizacijos teisės dalis tampa tarsi lygiaverte valstybės teisės dalimi, tuo tarpu susilaikant nuo įstatymų leidybos (o dažnai ir teisės įgyvendinimo pasinaudojant valstybės prievartos aparatu) socialinių santykių sritis paliekama už valstybės veiklos akiračio (apie tai netgi nebūtinai nurodant įstatyme ar kitame valstybės teisės akte) taip į nevalstybinių organizacijų teisę nukreipiant netiesiogiai. Kitaip tariant, užuot pateikusi akivaizdžias tiesiogines nuorodas į nevalstybinių organizacijų teisę, vienos ar kitos srities valstybės teisė tiesiog nereguliuoja.

Susilaikymas nuo įstatymų leidybos ypač svarbus nevalstybinių organizacijų teisės (ir apskritai nevalstybinės teisės) poveikio valstybės teisės kūrimui būdas, nes jis išreiškia laisvoje visuomenėje būtiną subsidiarumo principą, jog valstybė kišasi tik į tas sritis, kurios negali būti tvarkomos tiesiogiai pačių visuomenės narių. Pažeidus šį principą net ir labai demokratiškai priimami sprendimai taptų tiesiu keliu į totalitarizmą, nes bet koks klausimas potencialiai galėtų būti viešo sprendimo objektu. Galima konstatuoti, jog demokratinėse valstybėse laikomasi prezumpcijos, jog nevalstybinės organizacijos gali kurti savo teisę. Kalbėdamas apie įstatymo leidėjo atsiribojimą nuo tam tikros srities B. Leoni pagrįstai atkreipia dėmesį, kad „įstatymo leidėjų, bent jau Vakaruose, susilaikymas nuo kišimosi į individualios veiklos sritis, pavyzdžiui, kalbėjimą, vedybų partnerio pasirinkimą, apsirengimo stilių ar keliavimą, slepia paprastą faktą – kad jie gali įsikišti į bet kurią iš šių sričių“ [1, p. 7].

Galima ir tokia nevalstybinių organizacijų teisės įtaka valstybės teisei, kai valstybės teisė kuriama būtent dėl to, jog egzistuoja nevalstybinių organizacijų teisės taisyklės, kurias valstybės teisė siekia keisti, t. y. nevalstybinių organizacijų teisė **išprovokuoja** valstybės teisę, yra valstybės teisės kūrimo priežastis. Toks poreikis gali kilti dėl dviejų priežasčių. Pirma priežastis yra ta, kad tam tikrais atvejais valstybės teisės normos kuriamos tam, kad padėtų užtikrinti nevalstybinių organizacijų teisės laikymąsi. Tokiu atveju valstybės teisė ne tik, kaip minėta, pakartoja nevalstybinės organizacijos teisės normas, bet ir gali sukurti naujas teisės normas, skirtas palaikyti nevalstybinės teisės normas. Pavyzdžiui, valstybės teisė užtikrina, kad nebūtų taikomos sankcijos už dalyvavimą profesinės sąjungos, politinės partijos ar religinės organizacijos veikloje, nustato sankcijas už komercinės paslapties atskleidimą, o naujasis Baudžiamasis kodeksas (173 str.) netgi numato, kad valstybės pripažintos religinės bendruomenės ar bendrijos pamaldų ar kitų apeigų arba iškilnių sutrikdymas yra atskiras baustinas nusižengimas [10].

Nevalstybinių organizacijų teisė išprovokuoja valstybės teisę dar ir todėl, kad egzistuojanti nevalstybinių organizacijų teisė neatitinka valstybės teisės esmės arba norima sustiprinti valstybės teisę konflikto su nevalstybinių organizacijų teise atveju. Su tokio požiūriu labai susijęs juridinių asmenų reglamentavimas, kuomet uždraudžiamos vienokios ar kitokios santykių formos šiose nevalstybinėse organizacijose, pavyzdžiui, sprendimų priėmimas nedemokratinio būdu ar įstatymo leidėjo požiūriu netinkamos veiklos vykdymas. Tačiau geriausias pavyzdys yra įstatymai, tiesiogiai ir akivaizdžiai nukreipiami prieš nelegalias nevalstybines organizacijas – nusikalstamas grupuotes.

Taigi valstybės teisė ne tik yra susijusi su nevalstybinių organizacijų teise, bet dažnai ir nulemta ir paveikta nevalstybinių organizacijų teisės.

Šie aptarti nevalstybinių organizacijų teisės įtakos valstybės teisei būdai yra visi daugiau ar mažiau formalizuoti. Būtina neužmiršti ir to, jog nevalstybinių organizacijų teisė gali

smarkiai veikti ne tik valstybės teisės kūrimą, bet ir jos aiškinimą bei taikymą. Tai ypač aktualu ankstesniame skyriuje aptartų nevalstybinių organizacijų teisės ir valstybės teisės konfliktų atveju, kuomet praktikoje net valstybės institucijos šiuos formaliai egzistuojančius konfliktus neretai sprendžia nevalstybinės organizacijos teisės naudai.

Išvados

1. Teisinio reguliavimo negalima sutapatinti tik su valstybės teise. Nevalstybinių organizacijų teisė užima reikšmingą vietą visuomenėje.

2. Valstybės teisės ir nevalstybinių organizacijų teisės santykis gali pasireikšti tiek per tų pačių taisyklių kartojimąsi, tiek per šiose teisės sistemose įtvirtintų taisyklių konfliktą. Taigi šios teisės sistemos papildo viena kitą ir konkuruoja tarpusavyje.

3. Teisinis pliuralizmas yra normalus reiškinys tiek istoriniu aspektu, tiek šiuolaikinėje visuomenėje. Netgi valstybės teisės neatitinkančių nevalstybinių organizacijų teisės sistemų egzistavimas negriauna tvarkos visuomenėje. Atvirkščiai – bandymas nuosekliai ir dogmatiškai įgyvendinti valstybės teisės absoliučią viršenybę sutrikdytų tvarką ir nebūtų vertinamas kaip teisingas.

4. Nevalstybinių organizacijų teisė daro įtaką valstybės teisės raidai. Įstatymų leidyba dažnai sankcionuoja nevalstybinių organizacijų teisę (perimdama nevalstybinių organizacijų teisės taisykles, nukreipdama į jas arba susilaikydama nuo atskirų sričių reguliavimo). Įstatymų leidyba taip pat gali būti grindžiama siekiu pakeisti reguliavimą, kuris yra įtvirtintas nevalstybinių organizacijų teisėje.

LITERATŪRA

1. **Leoni B.** Freedom and the Law. – Los Angeles, 1972.
2. **Кашанина Т. В.** Кооперативное право. – Москва, 1999.
3. **Berger P., Luckmann T.** Socialinis tikrovės konstravimas. – Vilnius, 1999.
4. **Vaišvila A.** Teisės samprata. – Vilnius, 2000.
5. **Riomeris M.** Suverenitetas. – Vilnius, 1995.
6. **Berman H.** Teisė ir revoliucija. – Vilnius, 1999.
7. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija, priimta 1992 // Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai. – Vilnius, 1999.
8. **Наyek F. A.** Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Taisyklės ir tvarka. – Vilnius, 1998. T. 1.
9. **Popiežiaus Jono Pauliaus II** *Enciklika Evangelium Vitae* apie žmogaus gyvybės vertę bei neliečiamumą, 1995 kovo 25 d. // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/evangelium-vitae.html, 2001 05 05.
10. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=108301&Condition2=> , 2001 05 05

Law of Non-State Organisations and State Law

Doctoral Candidate Remigijus Šimašius

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article analyses rules created by non-state organisations as an alternative to legislation as well as the effect of such rules on legislation. The main methods used in this article are observation and formal analysis. The study describes the types of relationship between legislation and rules formulated by non-state organisations, notably: indirect interaction, overlapping and conflict.

The article also looks into the ways the legislative process may be influenced by rules formulated by non-state organisations. These include acceptance of the rules of non-state organisations, redirection to them and efforts to change them.

The conclusions drawn in the article are that legislation and rules of non-state organisations are two phenomena that often interact and compete with each other. This fact should be taken into account when drafting legislation, and the state should not try to either eliminate the rules of non-state organisations altogether or to absorb all of them into legislation.

